

De speelplaats is er voor iedereen

Observeren en beïnvloeden van speelplaatsgedrag op school
bij kwetsbare en motorisch niet handige leerlingen.

Door Alger van Hagen in Tijdschrift voor Remedial Teaching 2008/4

De speelplaats is er voor

Observeren en beïnvloeden van speelplaatsgedrag op school

Remedial teachers houden zich vooral bezig met het ondersteunen van leerprocessen op het gebied van het taal/lees- en rekenonderwijs. Dat is begrijpelijk, mede gezien het speerpuntenbeleid van de overheid. De vraag is of er werk zich in de komende jaren alleen op die drie vakken zal moeten richten. Als we uitgaan van het stimuleren van een veelzijdige ontwikkeling van alle leerlingen op school en komen tot een passend zorgaanbod voor alle leerlingen, dan is het antwoord neen! De vraag is vervolgens: wat dan wel? In dit artikel wordt het spel- en speelgedrag van kwetsbare leerlingen onder de loep genomen. Een mogelijk essentieel toekomstig ontwikkelingsgebied, vermoedt de schrijver. Allereerst wordt ingegaan op het spel- en speelgedrag in onderscheiden groepen. Vervolgens wordt ingegaan hoe spel- en speelgedrag van kwetsbare leerlingen ordelijk in kaart gebracht kan worden. Het artikel wordt afgesloten met een aantal aanbevelingen. Dit artikel kon alleen tot stand komen dankzij een honderdtal speelplaatsobservaties en nagesprekken met leraren die door remedial teachers in opleiding in 2006 en 2007 zijn verricht. • Alger van Hagen

Het nut van spel- en speelgedrag voor leerlingen

Het activeren van de motorische en sociale ontwikkeling bij basisschoolleerlingen komt tot zijn recht door intensief en gevarieerd bewegen (Kleeberg, Pappler, Bekkering-Adams, Van Hagen). Dit kan het beste op de speelplaats plaatsvinden. Tevens wordt de laatste jaren als neveneffect gezien dat door frequent en intensief bewegen overgewicht kan worden voorkomen.

Speelplaatsgedrag van jonge leerlingen in groepen 1 en 2

Jonge leerlingen kenmerken zich in hun speelgedrag door spontaniteit, gevoeligheid voor illusie en momentgedrag. Leerlingen hebben in deze fase een sterke drang om zich motorisch te manifesteren. Zij hebben nog geen idee dat ze aan een bepaalde norm zouden moeten voldoen. Het speelgedrag ademt over het algemeen plezier en toeval uit. Observaties van kwetsbare, onhandige en timide leerlingen laat zien dat hun speelgedrag afhankelijk is van twee omgevingsfactoren: de behoudende aanwezigheid of afwezigheid van de juf en de mate van structureren van de speelplaats.

Een 'open speelplaats' roept veel speelgedrag langs de rand van de speelplaats op, zodat niet optimaal van de speelplaats als geheel gebruik gemaakt wordt. Een gestructureerde speelplaats daagt speelgedrag op vele plekken uit, zodat de ruimte optimaler wordt ingevuld. Een derde conclusie kon ook getrokken worden. Vitale leerlingen hebben, vooral bij een 'open speelplaats' de neiging om de beste plekjes voor zich op te eisen. Dit gaat vooral ten koste van de kwetsbare leerlingen. Zie ook het voorbeeld van speelplaatsgedrag vóór en na de renovatie van foto's 1 en 2.

Speelplaatsgedrag van leerlingen in de groepen 3-4 en 5

Het speelgedrag van leerlingen in deze perioden kenmerkt zich door het vertonen van gericht motorisch gedrag. Leerlingen willen vaardig worden in verschillende bewegingen en op verschillende niveaus. Zij willen buiten soms verder leren waar ze binnen mee bezig zijn (tafels opzeggen, rekensommen maken). De bewegingen zijn complexer omdat ze door verschillende processen worden aangestuurd. Leerlingen kunnen en willen in deze fase veel leren mits zij daartoe de kans krijgen. De manier van gestructureerdheid van de speelplaats en de speluitdaging vanuit de omgeving is daarbij een belangrijke factor. Uit observatie blijkt dat kwetsbare en motorisch onhandige leerlingen al snel afhaken en niets doen tijdens de pauze. Zich soms zelfs vervelen. Dit is het sterkst het geval op speelplaatsen die niet 'gezoneerd' zijn.

Speelplaats gedrag van groepen 6-7 en 8

De oudste groepen kenmerken zich in speelplaatsgedrag doordat er sprake is van een toename en gevarieerdheid van soepelheid, kracht en complexiteit van bewegen. Een groot aantal leerlingen wil zich met elkaar meten. Spelletjes met een competitiekarakter (voetballen) zijn dan ook in trek. Indien de speelplaats niet 'gezoneerd' is hebben de 'voetballers' het voor het zeggen. Uit observatie blijkt dat kwetsbare leerlingen in die situatie haast ongemerkt naar de periferie van de speelplaats 'verdreven' worden. Pestgedrag krijgt in zulke situaties meer de kans. Omdat leerlingen niet leerkrachtafhankelijk zijn, maken ze zelfs de dienst uit. Vaak zijn kwetsbare en motorisch onhandige leerlingen de dupe van agressief

Foto 1 (links):
voor renovatie

Foto 2 (rechts):
na renovatie

kwetsbare en motorisch niet handige leerlingen

competitieachtig spelgedrag. In situaties, waarbij de speelplaats in zones is ingedeeld, komt dit gedrag veel minder voor (foto 3).

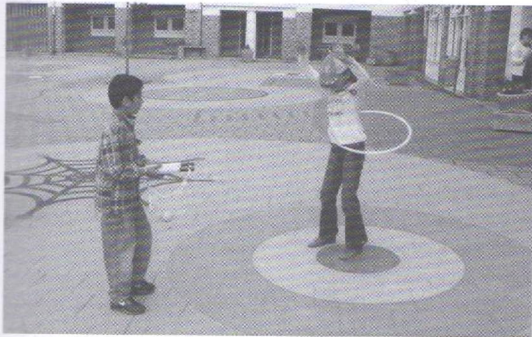

Foto 3: Speelplein ingedeeld in zones

Observaties van speelplaatsgedrag van leerlingen

In iedere groep komt een aantal leerlingen voor dat wat sociaal en motorisch gedrag betreft onhandig zijn. Wanneer ze zich niet zeker voelen of zich bedreigd voelen, trekken zij zich vaak terug. Meestal zonder dat het echt opvalt. Hierdoor ontstaat bij deze leerlingen langzamerhand een afwachtend, inactief speel- en spelgedrag. De sportieve, vitale leerlingen hebben het dan op de speelplaats voor het zeggen. Twee knelpunten dienen zich daarbij aan:

1. Leerkrachten hebben niet zo goed in de gaten welke leerlingen het betreft. Dit komt vooral omdat op scholen observatie van speelplaatsgedrag van kwetsbare, onhandige leerlingen niet bij het patroon van observeren van leerlingen behoort.
2. Er is onvoldoende inzicht wat kwetsbare leerlingen op de speelplaats waarderen, waar zij last van hebben en waar zij risico lopen. Laat staan inzicht in welke oplossingen er mogelijk voorhanden zijn.

Er zijn twee manieren waarbij speelplaatsgedrag en wensen bij leerlingen ordelijk in kaart zijn te brengen:

1 Observatie van actueel speelplaatsgedrag via 'timesampling' (Figuur 1).

Door observatie en navraag te doen wordt inzicht verkregen hoe een leerling de pauze doorbrengt.

- Bij de jongste leerlingen valt op dat kwetsbare leerlingen vaak aan de periferie van de speelplaats vertoeven en alleen rondkijken. Of dat zij beslag leggen op de juf.
- Kwetsbare leerlingen in de middenbouw kijken naar het doen en laten van andere leerlingen en komen weinig aan ontspannen en frequent bewegen toe. Soms zijn ze mikpunt van lichte plagerijen en gaan gemakkelijk voor stoere leerlingen opzij. Van intensief bewegen is bij deze leerlingen weinig sprake.
- Bovenbouw leerlingen willen graag met een groep aan een spelletje meedoen maar beschikken niet

over de vaardigheid om dit aan te geven. Consequentie is dat ze er maar een beetje bijhangen. Zij doen alsof. Voor 'spek en bonen' meespelen kan men dit gedrag noemen.

2 Navraag doen naar speelgedrag (Figuur 2).

Hoe leerlingen hun speelplaatsgedrag zelf beleven is een tweede vraag. Een enquête kan hierover veel informatie verschaffen. Leerlingen vanaf groep 5 blijken in staat over hun speelgedrag te reflecteren. Zij leveren daardoor een bijdrage in het vinden van oplossingen. Dit met het doel actief en gevarieerd bewegen en spelen in de pauze te bewerkstelligen.

Observatie speelplaats gedrag

Observatiemomenten	Welke bezigheid?	Mogelijk met wie?
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7 enz		
Kr = kijkt rond S = doet spelletje P = maakt praatje	Kk = klautert, klimt Tsp = teamsport	Pl = plaagt V = vecht A = anders

Gebruiksaanwijzing:

Per minuut wordt genoteerd wat de leerling doet. Mogelijk met wie. Na afloop van het speekwartier wordt bij de leerling navraag gedaan. Wat hij heeft gedaan en hoe het hem is bevallen. Daarna kan een korte beschrijving gemaakt worden van het speelplaatsgedrag van de leerling. Het beeld wordt sterker indien de observatie een paar keren geschiedt.

Figuur 1. Observatie speelplaats gedrag

Navraag doen naar speelgedrag bij leerlingen vanaf groep 5

Leerling	Groep	Dag
1. Welk spel doe je heel graag?	Beschrijf het spel beknopt	
2. Kan dat spel ook in de pauze gedaan worden?	Indien niet waaraan ligt dat?	
3. Als je in je vrije tijd buiten speelt wat doe je dan?	Doe je dat ook op de speelplaats?	
4. Welke activiteiten speel je nooit op de speelplaats?		5. Vertel eens leuke dingen die je in de pauze doet!
6. Verveel je je wel eens tijdens de pauze? Hoe komt dat?		7. Zou je er een oplossing voor weten?

Figuur 2. Gesprekspunten speelplaatsgedrag en -wensen

Ideeën over indelen van speelplaatsen

Een speelplaats zou aan vier minimum eisen moeten voldoen, waarbij rekening wordt gehouden met kwetsbare, motorisch niet zo begaafde leerlingen.

1. De speelplaats moet een 'gezonde' ruimte zijn zodat voor iedereen (leerlingen en 'toezichthouders') duidelijk is waar en wat er gespeeld kan worden. Voorbeelden van 'gezonde' speelplaatsen zijn de zogenaamde 'zoneparc' speelplaatsen die in Rotterdam en Amsterdam zijn gerealiseerd. Er zijn plaatsen om gesprekjes te voeren die met geel worden aangeduid. Er zijn plekken om spelletjes te doen (blauw) en er zijn plekken om wedstrijdje te doen (rood).

Het activeren van de motorische en sociale ontwikkeling bij basisschoolleerlingen komt tot zijn recht door intensief en gevarieerd bewegen.

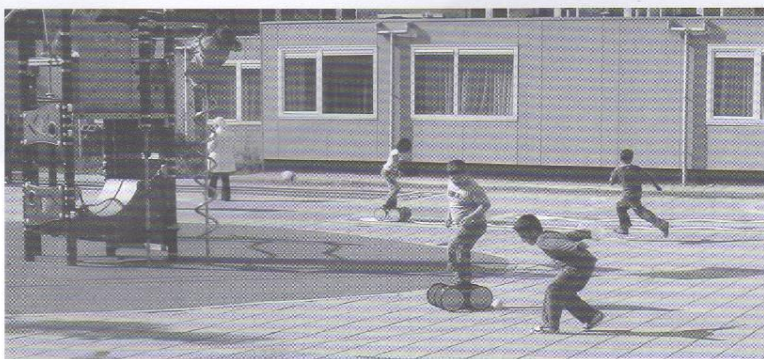

Foto 4: Een 'gezoneerde' speelplaats

2. Speelplaatsen moeten zodanig ingericht zijn dat ze leerlingen uitdagen tot intensief en gevarieerd bewegen. Intensief en gevarieerd bewegen is pas mogelijk als er voor de drie onderscheiden leeftijdsgroepen gerichte speelbezigheden worden gerealiseerd. Bij de jongste leerlingen moet er de mogelijkheid er zijn om basisbewegingen, zoals lopen, rennen, klauteren en glijden, te oefenen. Via illusie- en imitatiespel het leven van volwassenen kunnen imiteren. Leerlingen in de middenbouw moeten uitgedaagd worden tot veelzijdig bewegen en het doen van samenwerkingsspelletjes. Het veelzijdig bewegen, zoals lopen, rennen, springen, evenwicht bewaren en leerspelletjes, doen een beroep op het beheersen van vormen van bewegen en het soepel en op tempo uitvoeren van bewegingen. Bij leerlingen in de bovenbouw moet het bewegen ook een vorm van competitie inhouden. Het zich aan elkaar willen meten.
3. De grootste opgave zal zijn om de speelplaats voor iedere leerling een oefenplek te laten zijn. In Rotterdam wordt er op enkele speelplaatsen naar gestreefd dat onder begeleiding op de speelplaats een klas in kleine groepjes aan de slag gaat. Dit met de bedoeling dat iedere leerling zo intensief mogelijk beweegt en oefent.
4. Regelmatige observatie van speelplaatsgedrag van kwetsbare leerlingen zal inzicht geven in speelgedrag en tevens informatie verschaffen over waar de tekortkomingen liggen. Navraag naar speelplaatsgedrag zal ook gegevens aandragen om kindgericht aan oplossingen te gaan werken.

Besluit

Kwetsbare leerlingen doen zichzelf te kort als ze langdurig te weinig frequent en gevarieerd bewegen. Bewegingslessen en plezier ontstaan door frequent en intensief oefenen. Daartoe moet een speelplaats door de aanwezige attributen, structuur van indeling en stimulerende van volwassenen uitdagen. Een pasklare oplossing voor alle scholen is er niet. Toch zijn er wel ideeën voorhanden in welke richting het beste gewerkt kan worden. Een ideale speelplaats is een gevarieerd, geordend en 'gezoneerd' terrein waar alle leerlingen intensief, gevarieerd en ontspannen kunnen bewegen. Bij een plat en open terrein, zo blijkt, kunnen minder jeugdigen uit de voeten omdat zij dan onbewust en spontaan de randen van het plein gaan opzoeken. Daarbij ontstaat meteen het risico van pestgedrag. Het lijkt een uitdagende taak voor remedial teachers om op hun eigen school een bijdrage te leveren aan intensief speelgedrag van kwetsbare en motorisch zwakke leerlingen. Deze bijdrage zou kunnen bestaan uit:

- Het doen van systematische observaties en het voeren van gesprekken met kwetsbare leerlingen.
- Het komen tot een plan van indeling van een speelplaats zodat alle leerlingen uit de drie onderscheiden doelgroepen intensief en gevarieerd kunnen bewegen.
- Ervoor zorgen dat er ook door de groep kwetsbare leerlingen intensief en gevarieerd gespeeld/bewogen kan worden. Misschien zelfs af en toe in een speciaal georganiseerde setting.

Literatuur

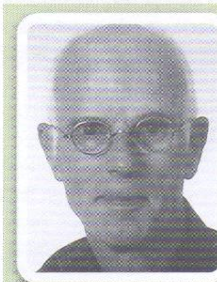
- Broeke, R. ten (2008). *Beweeg wijs*. Mailadres: info@beweeg-wijs.nl.
- Bekkering-Adams, M. (2007). *Public Playground, Op zoek naar de basis voor een goed schoolspeelplein*. Rotterdam: Architectenbureau Bekkering-Adams.
- Caminada, G. (red) (2005). *Beter buiten spelen. Het speelklimaat op de speelplaats*. Baarn: Bekadidact.
- Dekeyser, P. (1998). *De schoolspeelplaats. Speelse ideeën en adviezen voor een concrete aanpak*. Apeldoorn: Garant.
- Hagen, A. van (2007). *Schoolspeelplaats: Veranderende visie op het ontwerpen en het gebruiken van schoolspeelplaatsen. Jeugd in School en Wereld, jaargang 91, januari*, pp. 13-18.
- Hagen, A. van (2008). *Schoolspeelplaats. Scholen en Bouwen, juni*, pp. 12-16.
- Kleeberg, J. (1999). *Spielräume für Kinder, planen und realisieren*. Stuttgart: Verlag Ulmer.
- Pappler, M. & R. Witt. (2001). *Natur Erlebnis Räume. Neue Wege für Schulhöfe, Kindergärten und Spielplätze*. Velber: Kallmeyer-sche Verlagsbuchhandlung Seelze.

Correspondentieadres: info@algervanhagen.nl

Oproep

Mochten er naar aanleiding van dit artikel aanvullende ideeën ontstaan of mogelijk reeds ervaringen zijn opgedaan met deze materie bij remedial teachers dan zijn reacties en suggesties ter verbetering van harte welkom.

Een ideale speelplaats is een gevarieerd, geordend en 'gezoneerd' terrein waar alle leerlingen intensief en ontspannen kunnen bewegen.

Alger van Hagen werkt als onderwijskundige met specialisatie motoriek-leren bij het Onderwijs Adviesbureau Bemmel (O.A.B.B.). Hij heeft een aantal publicaties over het inrichten van speelplaatsen op zijn naam staan (o.a. in 'Jeugd in School en Wereld' en 'Scholen en Bouwen').